

بررسی واژه ولایت در قرآن با محوریت آیه الکرسی

فرخنده صادقی^۱

چکیده

ولایت یکی از پنج اصل اسلام است که برای دستیابی به صراط مستقیم از طریق پذیرش آن برای انسان حاصل می‌شود در آیات مختلفی از قرآن نیز به این مسئله اشاره شده است. از جمله در آیت الکرسی، که خداوند در آن به شش محور از جمله ولایت الهی، ولایت طاغوت، خروج از نور و... اشاره دارد. محقق پس از پرداختن به معنای صحیح مد نظر از واژه ولی، به این محورها پرداخته، و درصدد است تا به بیان اصل ولایت بپردازد؛ سپس به تاثیر واگذاری آن به جانشینان خداوند در روی زمین و پیروی انسان‌ها از ایشان، همچنین پذیرش ولایت طاغوت را به اثبات برساند؛ که این امر از طریق بررسی کتاب‌های تفسیری و دینی به روش توصیفی حاصل می‌شود. اصول یاد شده در این آیه نشان دهنده این است که تنها ولایت الهی است که باقی می‌ماند و پیروی از آن و خلفای بر حقش باعث رسیدن انسان به کمال و صراط مستقیم خواهد شد.

کلید واژه‌ها:

آیه الکرسی، طاغوت، واژه ولایت، ظلمات، نور

^۱. طلبه سطح ۲، حوزه فاطمه الزهرا ویلاشهر، مقاله

در قرآن هر گاه صحبت از ولایت الهی و سرپرستی و حق تصرف خداوند است از کلمه ی ولی و مشتقات آن استفاده شده است. ولایت مطلقه الهی امری است که هیچ‌گاه از بین نمی‌رود؛ خداوند متعال برای آنکه ولایتش در روی زمین آشکار شود، توسط انبیاء و ائمه علیهم السلام این امر را به مرحله تحقق رسانده است و برای شناخت بهتر امر ولایت باید از آیات قرآن بهره‌مند شد. یکی از آیاتی که به این امر اشاره دارد آیه الکرسی است که شش محور را در بر می‌گیرد که عبارتند از: ولایت خدا، ولایت طاغوت، خروج از نور، خروج از ظلمات به سوی نور، اصحاب آتش، کفر به ولایت، در این مجموعه، محقق این شش اصل بنیادین را با محوریت مسأله ولایت مورد بررسی قرار خواهد داد.

"ولایت" کلمه‌ای است که معنای «دوستی و سرپرستی» را در بر دارد، درمورد دوستی و دوست داشتن خداوند از کلمه‌ی «حب» استفاده می‌کند. اما در قرآن هرگاه که صحبت از ولایت الهی و سرپرستی و حق تصرف خداوند است کلمه‌ی «ولی» و مشتقات آن را به کار می‌برد که مورد بحث تحقیق می‌باشد.

مقاله‌های زیادی در زمینه ولایت کار شده از جمله مقاله تاثیر زمینه‌ی فرهنگی اجتماعی بر پیش فرض‌های مفسر؛ مورد کاوی تفسیر مفسران اندلسی از آیات ولایت، نویسنده فردین جمشیدی مهر و تبیین معنای «ولی» در پرتو آیات ولایت، نویسنده اصغر غلامی و نقد و بررسی اندیشه‌های مذهبی درباره «آیات ولایت»، نویسنده ایلقار اسماعیل زاده. نویسنده‌های فوق در مقالات مذکور درخصوص کلیه ی آیات ولایت و مفهوم واژه‌ی ولی سخن گفته‌اند اما محقق در این تحقیق صرفاً به بررسی مفهوم ولایت در آیه الکرسی پرداخته است.

ضرورت دارد که چون قرآن والاترین کلام‌هاست و سوره بقره، سرور قرآن و آیه الکرسی سرور سوره بقره و ولایت هم از پنج اصل اسلام است، در مورد آن بیشتر تحقیق حاصل شود. آیه سوم آیه الکرسی مبانی امامت در اسلام را به خوبی بیان کرده که می‌توان آن را از نظرات مختلف بزرگان بررسی کرد.

محقق در این مقاله قصد دارد طبق تفاسیر، این موضوع را بررسی نماید که ولایت در این آیه به چه معنایی است و خداوند این واژه را در چه مواقعی به کار برده است.

الولی به معنای: سرپرست، کارگزار، دوست، دوستدار، عاشق، یار، مددکار، همسایه، هم پیمان، پیرو، داماد، پیر و مرشد است.^۱

در قرآن کریم، ولایت در جهان، همه و همه از آن خداوند است. قرآن کریم این حقیقت را در یک مجموعه جالب و هماهنگ بیان فرموده است. ولایت مطلقه الهی در قرآن کریم با مقدماتی به اثبات می‌رسد.

مقدمات اثبات ولایت مطلقه ی الهی در قرآن کریم عبارت اند از :

۱- قرآن کریم بیان می‌فرماید که تنها خداوند متعال آفریننده جهان است، و هرچه در این جهان است، آفریده اوست:

الف: " يَا أَيُّهَا النَّاسُ اذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ هَلْ مِنْ خَالِقٍ غَيْرُ اللَّهِ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ ... " ۲

ب: " ذَلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ فَاعْبُدُوهُ ... " ۳

ج: " إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ... " ۴

۲- خداوند به تنهایی مدیر و مدبر این جهان گذراست و هرچه در این جهان است، در برابر خداوند تسلیم است؛

الف: «خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ يُكَوِّرُ اللَّيْلَ عَلَى النَّهَارِ وَيُكَوِّرُ النَّهَارَ عَلَى اللَّيْلِ...»^۵

ب: «قَالَ رَبُّنَا الَّذِي أَعْطَى كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ هَدَى»^۶

ج: «إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ يُغْشَى اللَّيْلَ

النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَثِيثًا وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومُ مُسَخَّرَاتٌ بِأَمْرِ...»^۱

^۱ جبران مسعود، فرهنگ الفبایی الراید، ج ۲، ص ۱۸۹۳.

^۲ سوره فاطر، آیه ۳.

^۳ انعام، آیه ۱۰۲.

^۴ انعام، آیه ۷۹.

^۵ زمر، آیه ۵.

^۶ طه، آیه ۵۰.

۳- سلطنت و سیطره بر جهان از آن خداوند سبحان است:

الف: «قُلْ مَنْ بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ يُجِيرُ وَلَا يُجَارُ عَلَيْهِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ»^۲

ب: «إِنِّي تَوَكَّلْتُ عَلَى اللَّهِ رَبِّي وَرَبِّكُمْ مَا مِنْ دَابَّةٍ إِلَّا هُوَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا...»^۳

۴- هر چیزی مسخر فرمان خدا و تسلیم و فرمانبردار اوست:

الف: «وَلَهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ كُلُّ لَهُ قَائِتُونَ...»^۴

ب: «وَلِلَّهِ يَسْجُدُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مِنْ دَابَّةٍ وَالْمَلَائِكَةِ وَ...»^۵

۵- مالکیت مطلق در این هستی از آن خداوند است و احدی نه مزاحم اوست، و نه معارض او،

و او شریکی در مالکیت ندارد:

الف: «الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا وَلَمْ يَكُنْ لَهُ شَرِيكٌ فِي الْمُلْكِ...»^۶

ب: «قُلِ اللَّهُمَّ مَالِكِ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَاءُ وَتُعِزُّ مَنْ تَشَاءُ وَتُذِلُّ

مَنْ تَشَاءُ بِيَدِكَ الْخَيْرُ...»^۷

ج: «خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَانزَلَ لَكُمْ مِنَ الْأَنْعَامِ...»^۸

از این رو، بر اصل نظری پیش گفته، یک اصل عملی مترتب می شود و آن ولایت خداوند

متعال و حاکمیت مطلق او بر انسان و نفی هرگونه ولایت و حاکمیت شرعی دیگر بر اوست، مگر

اینکه در امتداد ولایت خدا باشد.^۹ چنانچه در قرآن کریم آمده است:

^۱ اعراف، آیه ۵۴.

^۲ مومنون آیه ۸۸.

^۳ هود، آیه ۵۶.

^۴ روم، آیه ۲۶.

^۵ نحل، آیه ۴۹.

^۶ فرقان، آیه ۲.

^۷ آل عمران، آیه ۲۶.

^۸ زمر، آیه ۶.

^۹ آصف، مبانی نظری حکومت اسلامی، ص ۲۱۲-۲۰۹.

الف: « قُلْ أَغَيَّرَ اللَّهُ اتَّخِذْ وَلِيًّا فَاطِرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ يُطْعِمُ وَلَا يُطْعَمُ قُلْ إِنِّي أُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ
أَوَّلَ مَنْ أَسْلَمَ وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ »^۱

ب: « وَهُوَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ لَهُ الْحَمْدُ فِي الْأُولَى وَالْآخِرَةِ وَلَهُ الْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ »^۲

بر این اساس باید ابتدا خداوند و قدرت و اراده و علم او را شناخت و پس از آن به سراغ درک این معنا برویم که ولی ما پیامبر اکرم افضل رسل و آئینه جمال و کمال حضرت احدیت است اگر بنا بود ما از طریق بشری به پیامبر و امام و خداوند معرفت پیدا کنیم، محصول عمل مان عبث و بیهوده بود اعتقاداتی خلاف واقع پیدا می کردیم. بشر قادر نیست معیار و میزان امور شود چنین موجودی به خودی خود نمی تواند درک کند که ولایت امام، ولایت الله است. او نمی تواند درک کند علم و قدرت و اراده او تا چه اندازه است و ملکات او در چه حد و منزلتی است.^۳

از طرفی خدای سبحان نیز دارای سه نوع ولایت است اولین ولایت، (ولایت عام) است که با روبرویت مطلقه خداوند همراه می باشد و همه موجودات را زیر پوشش خود قرار می دهد. مومنین، کفار و حتی شیطان تحت این ولایت اند. دومین ولایت، (ولایت خاص) است که خدای سبحان تنها نسبت به مومنین دارد و این آیه از آیت الکرسی "اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا يُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ..."^۴ ناظر به این ولایت است. سومین و برترین ولایت، (ولایت اخص) است که انبیا و اولیای الهی مشرف به این ولایتند که قرآن کریم نیز به آن اشاره دارد آنجا که می فرماید: "إِنَّ وَلِيَّ اللَّهِ الَّذِي نَزَلَ الْكِتَابَ وَهُوَ يَتَوَلَّى الصَّالِحِينَ"^۵ این ولایت رحمت و عنایت خاصی است که خدای سبحان نسبت به انبیا و اولیا دارد نسبت به سایر مومنین آن ولایت را عنوان نمی کند.^۶ بنابراین باید گفت: نسبت خدا با جهان آفرینش از جمله انسان، ولایت و تدبیر یک جانبه خدا بر انسان و

^۱ انعام، آیه ۱۴.

^۲ قصص، آیه ۷۰.

^۳ موسسه ی فرهنگی موعود عصر (عج الله)، برهان امامت، ص ۲۵۸.

^۴ بقره، ۲۵۷.

^۵ اعراف، ۱۹۶.

^۶ جوادی آملی، ولایت در قرآن، ص ۷۳-۷۴.

هر دو جمله مفرد و ظلمات جمع آورده شده چون حق یکی است و اختلاف در آن وجود ندارد
ولکن ظلمت و باطل متعدد است و همان گونه که تاریکی و ظلمت مانع دیدن اشیا است کفر نیز
مانع درک حقایق می شود.^۱

علی غیوری نظر به معنای سرپرستی دارد، «اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا»؛ خداوند یار و سرپرست
کسانی است که به خدا از جان و دل ایمان آورده‌اند و راه رشد را در پیش گرفته‌اند «يُخْرِجُهُم مِّنَ
الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ»؛ ایشان را از تاریکی های کفر و ظلمت های جهل و گمراهی به نور هدایت و
ایمان بیرون می آورد و نکته این که نور در هر دو جمله مفرد و ظلمات جمع آورده شده چون
حق یکی است و اختلاف در آن وجود ندارد ولیکن ظلمت و باطل متعدد است و همان گونه که
تاریکی و ظلمت مانع دیدن اشیا است کفر نیز مانع درک حقایق می شود.^۲

مفسر قرائتی می فرماید: مؤمنان یک سرپرست دارند که خداست و کافران سرپرستان
متعددی دارند که آنها طاغوت ها باشند و پذیرش یک سرپرست آسان تر است.^۳
آیت الله طباطبایی نیز فرموده: اموری که بندگان هنگام اطاعت و معصیت آنها را ایجاد می-
کنند اموری واقعی و حقیقی هستند مثلاً اگر می فرماید که بنده‌ی مطیع را از ظلمت به سوی نور،
و گنهکاران از نور به سوی ظلمت‌ها می بریم، مجاز گویی کند بلکه چیزی جدای از اطاعت و
معصیت نیست بلکه همواره با آنها است و در باطن اعمال ما قرار دارد.^۴

فیض کاشانی نظر به معنای سرپرستی دارد، "اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا يُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى
النُّورِ" یعنی از تاریکی گناهان به سوی شور توبه و بخشش به خاطر ولایت و سرپرستی آنها بر هر
امام عادل از طرف خداوند و فرموده: "وَالَّذِينَ كَفَرُوا أُولَئِكَ هُمُ الطَّاغُوتُ يُخْرِجُونَهُم مِّنَ النُّورِ إِلَى
الظُّلُمَاتِ" و اراده کرده از این اینکه آنها بر نور اسلام هستند وقتی که قبول کردند ولایت امام

^۱ imanoorr.com

^۳ غیوری، تفسیر مبین، ج ۲

^۴ قرائتی، ج ۱، ص ۴۰۸.

^۱ طباطبایی، المیزان، ج ۲، ص ۴۸۷.

جائر را از خدا نیستند . خارج میشوند به واسطه ی ولایت ستمگران از نور اسلام به سوی تاریکی کفر پس خداوند آتش را با همراهی کفار را بر آنها واجب کرده است.^۱

ابن بابویه از حضرت صادق علیه السلام از آباء گرامی خود از حضرت امیر المؤمنین علیه السلام فرمود: مؤمن می غلظد در پنج نور: در آمدنش نور است، بیرون شدنش نور است، دانش او نور است، کلام او نور است، منظر او روز قیامت به نور است. این آثار اشعه نور ایمان و مسیر ولایت الله است.^۲

رابطه ولایت و هدایت در نهج البلاغه

تقسیم انسان ها به دو گروه پیروان هدایت الهی و گمراهان پیرو شیطان و به تعبیر دیگر، اولیاء الله و اولیاء الشیطان در نهج البلاغه نیز صورت گرفته است. حضرت در خطبه نخست نهج البلاغه از شقاوت و عصیان شیطان و دشمنی او با آدم و فرزندان او سخن می گوید و در همان خطبه می- فرماید: خداوند پیامبرانش را در زمانی می فرستاد که: شیطانها آنان را از شناخت خداوند، منحرف کرده بودند و پیوندشان را از پرستش خداوند بریده بودند. اینکه شیطان مردم را از اطاعت و عبادت الهی باز می دارد و مانع آنان از حرکت در مسیر هدایت الهی و پیروی از فرمان خداوند می شود، برای این است که آنان را به پیروی از خویش وا دارد بدانید که شیطان راه های خویش را پیش پای شما می گشاید، تا از پی او روانه شوید.^۳

^۲. تفسیر شریف صافی، ج ۱، ص ۴۹۷

^۳. ابن بابویه، الخصار، ج ۲، ص ۲۷۷.

^۱. نهج البلاغه.

نتیجه :

بررسی واژه ولایت در قرآن با محوریت آیه الكرسي در مسیر زندگی و انتخاب نوع ولایت انسان را در رسیدن به کمال و انتخاب درست راهنمایی می‌کند. واژه ولایت، در قرآن با محوریت آیه الكرسي از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است چرا که حاوی نکات مهمی است از جمله: ولایت از آن خداست، خروج از ظلمات به سوی نور، کفر به ولایت، ولایت طاغوت، خروج از نور، اصحاب آتش. با توجه به نکات بیان شده نتیجه‌ای که به دست می‌آید این است که واژه‌ی ولیّ در آیه الكرسي صفت خدا است و صفت خلق نیست که منقطع باشد. و تنها ولایت الهی هست که باقی می‌ماند. چون ولایت نور است و نور هیچ‌گاه منقطع نمی‌شود. و تنها از طریق ولایت الهی و چنگ زدن به ریسمان اولیای خداوند انسان می‌تواند به هدف از خلقتش که رسیدن به کمال است دست یابد.

فهرست منابع :

- قرآن کریم (ترجمه ناصر مکارم شیرازی) *
- نهج البلاغه (ترجمه محمد دشتی) *
- ۱- ابن بابویه، محمد بن علی، الخصال، قم، ناشر: علمیه اسلامی، ج ۲، چ ۱۳، ۱۳۶۱
- ۲- شیخ صدوق، من لایحضر الفقیه، قم، ناشر: موسسه النشر الاسلامی، ج ۴، چ ۲، ۱۳۶۳ ش
- ۳- جبران، مسعود، فرهنگ الفبایی الراعه، مشهد، ناشر: به نشر وابسته به آستان قدس رضوی، ج ۲، چ ۱، ۱۳۷۳
- ۴- جوادی آملی، عبدالله، شمیم ولایت، قم، ناشر: اسراء، ج ۳، اسفند ۱۳۸۵
- ۵- حسین شاه، عبدالعظیمی، حسین بن احمد، تفسیر اثنی عشری، تهران، انتشارات میقات، ج ۱، چ ۱، ۱۳۶۳ ش
- ۶- راغب اصفهانی، حسین بن محمد، مفردات الفاظ قرآن، بیروت لبنان، ناشر: دارالشامیه، ج ۱، چ ۱، ۱۴۱۲ ق
- ۷- طباطبائی، محمد حسین المیزان، قم، ناشر: دارالکتاب اسلامی، ج ۲، چ ۶
- ۸- غیوری، علی، تفسیر مبین، تهران، ناشر: دارالکتاب الاسلامیه، ج ۲، ۱۳۸۲
- ۹- فیض کاشانی، محمد محسن، ترجمه تفسیر شریف صافی، قم، ناشر: نوید اسلام، ج ۱، ۱۳۸۷ ش
- ۱۰- قرائتی، محسن، تفسیر نور، تهران، نشر: مرکز فرهنگی درسهای از قرآن، ج ۱، بهار ۱۳۸۸
- ۱۱- معلوف، لوئیس، فرهنگ المنجد، تهران، ناشر: تهران اسلامی، ۱۳۹۵
- ۱۲- معین، محمد، فرهنگ فارسی، تهران، ناشر: زرین، ۱۳۸۶

سایت ها:

- ۱- تفسیر آیه الكرسی ومسأله امامت + نمودار| دکتر میرباقری | ایما_ایمانور
blog<<https://imanoor.com>
- از دیدروایات اسلامی آیین رحمت ۲- حجاب بودن گناه درکسب معرفت
maaref<<https://makarem.ir>

سخنرانی ها:

۱- درس تفسیر محسن ملکی معاد در قرآن ۲۱/۷/۱۴۰۰ ش www.eshia.ir

- گزیده ای از سخنرانی محمدتقی مصباح یزدی در مشهد ۸/۹/۱۳۸۹ ش ۲

www.mesbahyazdi.ir

سخنران مسعود عالی ولایت خدا و ولایت شیطان ۲۱/۱۱/۱۳۹۷ ش _ www.ostadaali.ir ۳